

Василь ШЕНДЕРОВСЬКИЙ (Київ)

БОЖА МІСІЯ ТАРАСА

*Кому ти уручаєш вдову-Україну
і діток своїх?*

Ганна Барвінок

Колись мудрий американський філософ Ралф Емерсон висловив глибоку думку, що всі крилаті духом люди мають прикметну ознаку гармонії небесного і земного, буденного і вічного. Життя таких людей – місія, високе служіння словом правди і краси, звеличенню нації – вони і є посланцями Бога страждаючому народові, який породив зі своїх сокровених надр велетів духу цього народу. Тож велич народу, велич нації визначається не чисельністю його представників, а тим, скількох велетів духу породила ця нація, а сила, живучість нації тісно пов'язана зі ступенем її духовності: культурою, мовою, освітою, усвідомленням історичного минулого...

До таких яскравих представників інтелектуального генофонду українства належить постать геніяльного Тараса Григоровича Шевченка. Він – особистість світового виміру, він не лише мислитель і пророк. Шевченко як явище велике і вічне – невичерпний і нескінченний. Волею історії він ототожнений з Україною, з її буттям, він росте і розвивається в часі, в історії, і нам ще йти і йти до його осягнення. “Ми на вічнім шляху до Шевченка”¹, – говорить наш сучасник, видатний діяч українського відродження другої половини ХХ століття Іван Михайлович Дзюба...

Слава Шевченкова ген-ген лунає по широкому світу. Література про Шевченка просто величезна. Світ захоплюється великим образом Кобзаря, його громадянською принциповістю і моральною чистотою, почуттям соціальної і національної справедливості, відданості правді та свободі.

Великий подвиг Тараса Шевченка полягав передусім у тому, що він у часи існування Російської імперії середини ХІХ століття підніс до загальнолюдського рівня поняття про свій народ і відроджувану літературу цього народу. Власне, це був колективний подвиг, колективна праця цілої когорти інтелігенції, яка національно пробуджувалася – але саме геній Тараса Шевченка осяяв цей подвиг і цей труд незвичайно яскравим і чарівним світлом. Чимала частина інтелігенції на той час згуртувалася в Кирило-Методієвське братство, і якби не виссане з пальця “дело”, то Шевченко мав би право на оплачене державою закордонне стажування, як один із кращих (закінчив з відзнакою) випускників імператорської Академії Мистецтв. Однак, уже після повернення із заслання, Тарас

¹ Дзюба Іван. Не окремо взяте життя. – Київ: “Либідь”. – 2013. – 760 с.

Шевченко все ж отримує звання академіка “за искусство й познання в гравировальном искусстве”, що й підтверджується дипломом № 578 від 1 жовтня 1860 року, за підписом Президента Академії Мистецтв та печаткою. “За искусство ... в искусстве”², – звучить трохи кострубато, але – що хотіти, це ж всього тільки Росія. І – “великій русській язык”, ні багатством, ні випрацьованістю з молодих років не відзначений.

Тарас Шевченко, ставши академіком імператорської Академії Мистецтв належав до одного із найвищих – четвертого класу чиновників. До четвертого класу, за графою “чини цивільні”, належали дійсні статські радники, а також обер-прокурор імперії (тобто генеральний прокурор) та герольдмейстер імперії...

До речі, якщо вже згадали Тараса Шевченка як художника, то зупинимося на виданні “Малярство і графіка Тараса Шевченка”, котре десять років тому з’явилося у видавництві “Рада” [3] завдяки фінансовій допомозі Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці з фонду Петра Андрусєва. Це вельми непересічний синтетичний твір шевченкознавця Володимира Яцюка (на жаль, нині вже покійного). У передмові, яку написав Володимир Козирський, читаємо: “Обсягова ґрунтовна праця, що талановито поєднує високохудожню майстерність правдивого літературного слова, неабиякий хист майстра гостросюжетної фабули, потужню аналітику вдумливого філософа й історика, глибокі фахові знання, проникливого джерелознавця й щиру безмежну залюбленість у Великого Тараса – Людину, Художника, Поета, захоплює читача від перших рядків і тримає у неперервній, але приємній напрузі аж до останньої крапки... Читач поринає у карколомний вир думок, подій і творчого процесу, що його чинив свого часу геній Тараса, а тепер майстерно відтворює (і то за безпосередньої участі власне читача) автор книги... Окрім цілої низки цілковито оригінальних висновків, що зовсім по-новому висвітлюють духові й життєві обставини творення знаних добре і не дуже Шевченкових художніх образів, автор у багатьох досі суперечливих випадках виставляє остаточні логічні крапки, розв’язуючи часом надто складні джерельні проблеми...”. І насамкінець, “для багатьох ця книга може стати, і стане напевно, тим першопоштовхом, що формуватиме правдиву Українську душу. Але навіть тим, хто не почувається серед цієї понадто нетривіальної проблематики неофітом, ця чудова книга Володимира Яцюка подарує кілька прекрасних годин справжньої інтелектуальної і естетичної насолоди...”³.

Великий Кобзар, Великий Митець Тарас Шевченко, після підписання знаменитої відпускної 22 квітня 1838 року вигукнув своє захоплено-радісне: “Живу, учусь, нікому не кланяюсь і нікого не боюсь, окрім Бога – велике щастя бути вольним чоловіком”⁴.

І все-таки, як вже згадали тут Тараса Шевченка як великого художника, то чи ви, нині суцї, не вважаєте, що зіславши ні за віщо його, поета та художника, до солдатчини, – можна було б на цьому й заспокоїтись? Тому що це є, вже само по собі, достатня підлота. Але йому ще й заборонили писати та малювати, – от

² *Боргардт Олександр*. Дві культури. – Київ: Вид дїм “Простір”. – 2014. – с. 400.

³ *Яцюк Володимир*. Малярство і графіка Тараса Шевченка / Зредагував В. Козирський. – Київ: “Рада”. – 2003. – 368 с.

⁴ *Шевченко Тарас*. Зібрання творів: У 6 т. – Київ. – 2003. – Т. 6. – С. 11–56.

це було вже підлота всесвітніх масштабів, тобто – російська. Невідома більше ніде у світі⁵.

Але повернемося до періоду в житті Тараса Шевченка, коли в міру розвитку культурно-відроджувального руху дедалі гострішою ставала справа “української мови, власне, української літературної мови”. Варто згадати слова російського письменника Олексія Левшина про самотність і стародавність української народної мови: “...Якщо генії тутешнього краю звернуть на неї увагу свою і втворять ону – тоді малороси у славі вчених творів своїх, можливо, будуть змагатися з освіченими народами Європи”⁶... Сам Чернишевський, трохи пізніше, дав об’єктивну оцінку новій ситуації, яку створили поезія Шевченка і літературна праця великої групи людей, що об’єдналася навколо справи національно-культурного відродження. Проте українську мову і літературу й далі уперто “не визнавали”. Царський уряд вдавався і до обмежувальних циркулярів, і до прямої заборони (згадати тут і про Пилипа Морачевського (1861) і про гімн Павла Чубинського (1862)). Діячі типу М. Каткова і І. Аксакова, монархісти і націоналісти, що себе називали “истинно рускими людьми” (чим не сьогоднішня ситуація в Україні), звинувачували ентузіастів нової української літератури в “сепаратизмі” і “мазепинстві”, українцям пропонували своєрідний варіант двомовності (і знову нинішня ситуація в незалежній українській державі): за їхньою мовою милостиво залишали сферу “домашнього вжитку”⁷.

З величезним самовладанням відкидав Тарас Шевченко такі звинувачення, даючи просту і достойну відповідь: “У них народ і слово, і в нас народ і слово”⁸. В утвердженні суверенності свого народу, його духовності і його літератури – великий подвиг Тараса Шевченка.

У добу, що передувала Шевченковій, література і громадська думка України була обтяжена не лише провінціалізмом, але більшою мірою віроповідданством, зумовленим колоніальним гнітом. Трохи пізніше про це явище Пантелеймон Куліш напише: “Суспільство, підпавши під чужеплемінну владу, неминуче деморалізується, доки беззавітно не визнає в ній охоронних засад благоустрою або не повстане проти них зі всією енергією відчуження...”⁹. Саме тому, багато будителів тогочасної доби в Європі висловлювали думку (а згодом і український вчений Іван Пулюй), що до тих пір “доки не буде направлена кривда, зроблена українцям, доти неможливий справді міжнародний спокій...”¹⁰. Саме тому, що в Україні, де особливо гостро відчувалися страхіття кріпацтва, Шевченко досягнув у викритті кріпосного ладу такої пристрасти й глибини, що важко когось поставити поряд з ним під цим оглядом.

⁵ *Боргардт Олександр*. Дві культури. – С. 400.

⁶ Українська біографістика. /Збірник наукових праць Інституту біографічних досліджень. – Київ. – 2012. – Вип. 9. – С. 9.

⁷ Валуєвський циркуляр. Юридична енциклопедія. У 6 т. – Київ: “Українська енциклопедія”. – 1998.

⁸ Шевченкові імперативи. ВО “Свобода”. – 2014. – 9 березня..

⁹ Іван Пулюй – Пантелеймон Куліш. Подвижники нації. За заг. ред. В. Шендеровського. – Київ: “Рада”. – 1997. – 288 с.

¹⁰ *Пулюй Іван*. Україна і її міжнародне політичне значення /Збірник праць. – Київ: “Рада”. – 1996. – С. 635–652.

Згадаймо тут його “Кобзар”¹¹, який просякнутий історією. Не тільки історією України, але й світовою. Для нього Україна – продукт власної історії, яка є невід’ємною частиною історії світової. Кого там тільки не знайти! Від біблійного царя Савула та великого Аттіли, до царя-фельдфебеля Ніколая Павловича... А його “Сон” – це воістину, не вірш і не поема, це справжня енциклопедія історії України. Чи можна відшукати щось подібне в Пушкіна та подібних йому “неіс-тових” з їхніми “історическими поемами”? – далєбі... В жодному разі.

Шевченко був відданим сином поневоленого народу, прагнув його визволення, він щиро переймався також долею інших пригноблених народів царської Росії. Як приклад – його поема “Кавказ”, де він затаврував царську Росію як тюрму народів, де “на всіх язиках все мовчить...”¹². Він був не націоналістом чи інтер-націоналістом, він був сином свого часу і свого народу, творцем в українській літературі, в духовному житті України. Шевченка єднала щира дружба з поетами і діячами національних відроджень інших народів Російської імперії, з просвітителами багатьох народів, з творцями науки і найперше з тими, кого породила українська земля. Так, до кола українського генія Тараса Шевченка входив видатний український математик, засновник математичної школи в Санкт-Петербурзі Михайло Остроградський – ще один велет українського народу. Їх познайомив 1837 р. Жуковський, і відтоді їх єднала щира дружба. Тарас Шевченко виявив себе не лише геніальним поетом. Він цікавився і суспільними науками, й точними – астрономією, математикою й фізикою. Під час навчання в Петербурзькій Академії Мистецтв Шевченко відвідував лекції Остроградського. Про це він згадує в повісті “Художник” (1861) “Я лично знал гениального математика нашего Остроградского (а математики вообще люди неувлекающиеся), с которым мне случалось несколько раз обедать вместе”... У “Журнали” 1857 року також є згадка про їхні приязні стосунки: “от Н.Д. Серова мы с Семеном (тобто Гулаком-Артемовським) переехали к М.В. Остроградскому. Великий математик принял меня с распростертыми объятиями, как земляка и как надолго отлучившегося своего семьянина. Спасибо ему. Остроградский с семейством едет на лето в Малороссию. Принял бы, говорит, и Семена со мной, но боится, что в Полтавской губернии сала не хватит на его довольствие...”¹³.

Їх єднала любов до рідної землі, її мова, пісні та прагнення про визволення українського народу, бо й вони обидва зазнали великих утисків з боку царської влади. Повернувшись із заслання, Тарас Шевченко зустрівся з Остроградським, читав свої вірші. По щоках обох текли сльози, і Тарас Григорович мовив до господаря: “Дайте волю своїм кріпакам, Михайле Васильовичу”. – “Я вже це вирішив”, – була відповідь¹⁴.

Годинами просиджував Остроградський біля хворого поета. Розумів – катастрофа неминуча. Смерть Шевченка, розправа в Росії над освіченими людьми, особиста невлаштованість – все це боляче ранило душу... Михайло Остро-

¹¹ *Шевченко Т. Г.* Кобзарь. – 2-е изд. – Санкт-Петербург: Книгопечат. Шмидт. – 1908. – 634 с.

¹² *Шевченко Тарас.* Кавказ. Повне зібрання творів. – Київ: “Наукова думка”. – Т. 1. – 2001.

¹³ *Шевченко Тарас.* Зібрання творів: У 6 т. – Київ. – 2003. – Т. 4: Повісті. – С. 516–551.

¹⁴ *Шендеровський Василь.* Нехай не гасне світ науки / За ред. Е. Бабчук. Кн. перша // Геніальний український математик – Михайло Остроградський. – Київ: Вид. дім “Простір”. – 416 с.

градський вирішує їхати в Україну, виконати заповіт Поета – відпустити кріпаків на волю.

...Нині ми часто і багато говоримо про Шевченка як про пророка у біблійному значенні цього слова – тобто поборника добра і справедливости. Він справді був голосом істини й совісти, гуманістичним викривачем світового зла, як і зла соціального та національного. Найвищим, у розумінні Шевченка, в ідеалі людини (і світу!) повинно стати добро, здатність творити добро. Шевченко належить не тільки Україні, а всьому людству, хоч кожне його слово – про Україну. Він жив складним особистим життям, але завжди дивився в майбутнє. Сучасна українська поетеса Ліна Костенко чітко відобразила психологічний стан Тараса Шевченка під час його перебування в Україні. В її вірші “Княжа гора” читаємо:

*Отут, на руїнах княжого міста Родні,
над берегом чистим моєї святої ріки,
на славі минулій стою у безслав'ї сьогодні,
з минулої слави дивлюсь у прийдешні віки.*

І далі:

*Будь прокляті всі, хто відняв у мене вітчизну!
Але у вітчизни ніхто не одніме мене¹⁵.*

Святі слова сказала велика Ліна Костенко. Україна нікому не віддасть Тараса Шевченка. Він належить до незнищених вартостей. Шевченко для нас – це не тільки те, що вивчають, а й те, чим живуть. Україну з “розритої могили” йому вдалося зцілити, надихнути на об’єднання в ім’я майбуття. Саме у глибини майбутнього посилав він свої непорушні заповіді синам свого народу, і серед цих заповітів перший і останній:

*Свою Україну любіть,
Любіть її ... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть¹⁶.*

Смерть Шевченка викликала по всій Україні тяжкий сум і безмірні жалі, котрі виявились у великому числі жалібних віршів, а після смерті Шевченка увійшло у звичай скрізь, де тільки є свідомі українці, щороку в день народження та смерті поета, або близько коло цих днів відзначати Шевченкові роковини.

Смерть генія відгукнулася глибоким болем і в серці Ганни Барвінок, дружини Пантелеймона Куліша, яка написала “Голосіння по Шевченкові”, в якому висловила, як ніхто інший, безмір втрати для України і людства:

“Чого то так задумався-загадався, наш батьку рідний! Яка важка дума обняла твою головоньку? Кому ти уручаєш вдову-Україну і діток своїх?

Хто їх догляне, хто привітає, як ти, наш голубе? Хто замовить нам тепле і щире слово, як твоя свята душа нам оповідала!

Боже! ... Розві’ються садочки – а тебе, мій голубе, не буде! Защечече соловейко, закує зозуля, а тебе, наш жалібнику, і не почуєм...

¹⁵ Костенко Ліна. Збірка “Княжа гора”. – 1972. – Збірка не вийшла через заборону з боку совєтської цензури; Володимир Панченко. Богдан Хмельницький. Катарсис: післямова до історичного роману Ліни Костенко “Берестечко” // День. – 2010. – 19 березня.

¹⁶ Шевченко Тарас. Повне зібрання творів. – 1847–1861. – Т. 2. Поезія. – С. 11–20; С. 549–570.

З якої сторони тебе, наше сонце, вітати? Їсти й пити не будем – тебе, сирітський наш батеньку, будем виглядати...

Хто промовить до нас душею, хто тихим своїм словом зжене тугу з нашого серця?.. Ти у нас був старший од усіх, а як заговориш, то, мов, менший брат. Річ твоя тиха, а корила собі всю Україну!...

.....
Як згадаю, що твою головоньку весною калина не затінить, сонечко вже тепленьке не пригріє, соловейко не защебече над тобою, горлички, зозульки не прилетять, здаля дівчата веснянок не заспівають, запашними зіллями: м'ятою, васильками, барвінком не вкриють, своїми дівочькими чистими сльозами її не зростять,...то аж серденько моє мре, в душі холоне!..

Скільки ти нам одради дав, а ми тобі!.. Коли б була знала, що ти несподівано так нас покинеш, я б стояла під твоїм порогом навколішках, квила б, молила б, сльозами б його одмила, щоб ти, мій незабутий, сподобив мене почуть іще раз твоє тихе, благословенне слово!..”¹⁷.

Що можна сказати більшого, глибшого? Шевченко був, є і буде символом України. Скільки б жили українці на землі, найвищим авторитетом завжди буде ім'я Тараса Шевченка.

Святе, чисте, непорочне ім'я твоє, Тарасе, ми будемо пам'ятати, адже пам'ять є вічною. Хай святиться ім'я твоє на віки вічні!

І сьогодні, відзначаючи 200-річчя від дня народження Шевченка, ми дякуємо Богові за велике щастя, що він дав українському народові Людину планетарного масштабу, із космічною душею – генія Тараса Григоровича Шевченка.

¹⁷ Ганна Барвінок. Збірник до 170-річчя від дня народження. – Київ: “Рада”. – 2001. – С. 356.